

Tóth Ágnes

Vádlottak-vádak-ítéletek Bács-Kiskun megyében 1956 után

„Még új és új sztrájkok robbannak ki, a falakon új és új forradalmi jelszavak, időnként még a fegyverek is megszólalnak. De ez csak a felszín utógyűrűzése: a forradalom sorsa eldőlt akkor, amikor a szovjet tankok másodszer megindultak. Ma már a konszolidáció alapjait rakják le, s ez a konszolidáció sikerülni fog. Nem lesz végleges, nem lesz teljes, amolyan vegetatív konszolidáció lesz, de feltartani nem lehet és nincs is értelme. [...] a forradalom, legalább egy időre, véget ért” – írta 1956. november végén később híressé lett tanulmányában a Hungaricus álnevet használó Fekete Sándor.¹ Kétségtelen, azoknak lett igaza, akik a még folyamatos tömegtüntetések, sztrájkok, s a munkástanácsok szervezett fellépése ellenére is 1956 novemberében az események egymásutánjából az ellenállás kilátástalanságára következtettek.

A gyors restauráció érdekében kíméletlen, tömeges és évekig tartó megtorlás vette kezdetét, amelyet mindenekelőtt a hatalomba visszakerültek személyes bosszúja, félelme, s a társadalom megfélemlítése motivált. A megtorlás általános volta, mindenkire való kiterjesztése nemcsak azt jelezte, hogy a kádári rendszer hatalmának megszilárdítása érdekében a „proletárdiktatúra” nevében nem riad vissza a terror alkalmazásától sem, de a maga számára hosszú időre biztosította a társadalom megfélemlítéséből adódó lélektani előnyöket is.

Nem volt az országban olyan lakó- vagy munkahelyi közösség, amely valamilyen formában ne tapasztalta volna meg, mire számíthat az, aki a kommunista diktatúra ellen lázad. „A megtorláshoz Magyarországon hamarabb megvolt az elszántság, mint az eszközök. Novemberben csak alakulóban volt a politikai rendőrség, az ügyészségeken, bíróságokon pedig még jelentős befolyásuk volt az ottani forradalmi tanácsoknak. Decemberre született meg a statáriumról alkotott rendelet, ekkorra sikerült az új hatalom szolgálatába állítani a katonai bíróságokat is.”² A megtorlás első szakasza 1957 tavaszáig tartott, amikor a bíróságok sokszor vádirat s a gyanúsított érdemi védekezésének biztosítása nélkül hozták meg súlyos ítéleteiket. A perek jelentős részében 1956-ról szó sem esett, a vádlottakat köztörvényes – közveszélyes munkakerülés, fegyverrejtegetés, orrvadászat – bűncselekményekért ítélték el. Hasonlóan a társadalom egésze ellen irányultak a tömeges internálások, a válogatás nélkül pusztító sortűzek, a karhatalmisták kegyetlenkedései is. A párt a megtorlás második, 1957 tavaszától 1959 végéig tartó szakaszában már módszeresebben lépett föl. Meghatározta azokat a csoportokat, azokat a tevékenységi formákat,

¹ Hungaricus: *Az 1956-os felkelés okairól és tanulságairól*. Budapest, 1989. 12–13.

² Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 87.

amelyeket szigorúan meg kívánt büntetni. Mindenekelőtt a fegyveres harcokban részt vevőkkel, a rendszerrel legelszántabban szembe fordulókkal, a forradalom eszmei előkészítésében részt vevőkkel, valamint az 1956 előtti párton belüli ellenzékével, a baloldali értelmiséggel kívánt leszámolni.

A restaurált kommunista hatalom, hasonlóan Rákosi diktatúrájához, holtukban is ellenségként kezelte áldozatait. A kivégzetteket nem temették el, csak elföldelték, s hozzátartozóik a rendszerváltásig nem róhatták le kegyeletüket halottaik előtt.

A szovjet csapatok bevonulását követően – az országos eseményekkel összhangban – Bács-Kiskun megyében is egyrészt ismételten szervezett és tömeges ellenállás bontakozott ki az elért eredmények védelmében, másrészt ugyanilyen intenzív próbálkozás tapasztalható a hatalom restaurálására. Már november elején megkezdődött a kommunista párt és a tanácsrendszer különböző szintjeinek ismételt kiépítése, a községi nemzeti és forradalmi bizottságok szétverése oly módon, hogy ezek vezetőit, tagjait kooptálták a megemelt létszámú tanácsi végrehajtó bizottságokba, majd onnan fokozatosan eltávolították őket. Döntés született a hatalom korábbi jelképeinek – a vörös csillag, a szovjet emlékművek – azonnali helyreállításáról is, de egyelőre legális szimbólum maradt az októberben „rehabilitált” Kossuth-címer is.

Ezzel párhuzamosan kezdték szervezni a hatalom iránt feltétlen hűségű, megbízható, új fegyveres erőket is. A Bács-Kiskun megyében 1956. november 8-án megalakult karhatalom – amelyben nagy számban vettek részt a forradalom alatt sérelmet szenvedett párt- és állami vezetők, ávosok, egykori partizánok, és a '19-esek közül is sokan – a továbbiakban a hatalom „ökle”, megbízható eszköze lett.³ A karhatalom szervezeti kereteit és személyi állományát december közepére megszilárdították. Ezt követően a hatalom megtorló akciói, a társadalom megfélemlítése nyíltan zajlott.

Kecskeméten első akciójuk a december 11–12-i tüntetések szétverése volt, amikor is a helyi karhatalmisták erősítést kaptak a rendőrségtől, a szovjetektől, valamint Kecskemétre rendelték a szabadszállási karhatalmi alakulatot is. Hamarosan a megye egész területén megkezdődtek a tömeges razziák. Baján december 19-ére virradó éjjel került sor először a karhatalom bevetésére, amikor is a bajaiakat egy magasabb egységtől kiküldött akciócsoport segítette. Az erősítésre azért volt szükség, mert a fővárosban az a hír járta, hogy „Baja város hamu alatt izzó parázs”.⁴ A razzia során a karhatalmisták a saját házában vagy annak udvarán ölték meg Wittner Jakabot.⁵ A bajai karhatalom jelentése szerint a karhatalmisták egymást veszélyeztetve lövöldöztek, mire többen hasra vágták magukat. Egy távolabb álló karhatalmista azt hitte, hogy eltalálták őket, és lelőtte az áldozatot.⁶ Több embert is őrizetbe vettek, főleg a forradalomban résztvevőket, illetve munkástanács-vezetőket. A városi tanács végrehajtó bizottsága rendkívüli ülést tartott, és tiltakozó jegyzéket küldött a megyéhez és a kormányhoz.

Január 25-én Kecskeméten tartottak általános razziát. A piacok, áruházak, vasútállomások, középületek átkutatása során 109 embert tartóztattak le. Február 2-án a vendéglőket és szórakozóhelyeket vették sorra. Február 18-án a Katona József Gimnáziumban tartottak razziát. Ellenőrizték a tanárokat és a diákokat is, az internátus vezetőjét pedig

³ Pufajkás fegyveres csoportok már ezt megelőzően is működtek a megyében.

⁴ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára MSZMP BKMB Archívuma, 1956-os gyűjtemény. A városi tanács vb 1956. december 19-i rendkívüli ülés jkv. 38/5/1956. Másolat.

⁵ Gergely Ferenc, Baja, 1956. Baja, 1997, 90., 92. o.

⁶ HL 1956-os gyűjtemény, 11/6. ő. e. A Bajai Járási Karhatalom története.

azért tették felelőssé, mert elterjedt a hír, hogy a diákok közül többen disszidálni akarnak. Március 5-én a többi iskolában is általános ellenőrzést tartottak. Átvizsgálták a diákok holmiját, a tantermeket, a tanári szobákat, a hálólhelyiségeket. Fegyvert nem találtak. Néhány tanárt és diákot előállítottak, mert a forradalom alatt megjelent újságokat és az írószövetség kiadványait találták náluk. A városban elterjedt a rémhír, hogy a karhatalom összeszedi a diákokat. A főtéren, az Újkollégium körül tüntetés kezdődött, de feloszlatták. Március 8-án az egész városra kiterjedő razzíát tartottak 8 és 18 óra között, ekkor 105 embert állítottak elő.⁷ Rendszeres időközönként úgynevezett bűnüldözési operatív értekezleteket tartottak a párttitkár, a bíróság elnöke, az ügyészség elnöke, a rendőrség és a karhatalom vezetőjének a részvételével.

1956 decemberétől 1957 áprilisáig a megyében 328 razzíát tartottak, amelyek során letartóztattak 3812 határátlépőt, 322 szökött katonát, 197 volt rabot, 45 embercsempészt, 195 botrányokozót, nyolc személyt gyilkossági kísérletért, hármat a karhatalom elleni erőszakért, 143 főt forradalmi tevékenységért, 153-at izgatásért, 65-öt fegyverrejtegetésért és 622 főt „biztonsági okokból”.⁸ December közepén a rendőri karhatalmi egység is létrejött. A rendőrség létszámát 675 fővel emelték, 48 új rendőrőrsöt létesítettek, létrehozták az „R”-csoportot és a politikai nyomozó osztályt. Felülvizsgáltak 129 ávós tisztet, valamennyiüket igazolták. 1957. március 15-ig 479 embert tartóztattak le valamilyen forradalmi tevékenység miatt, és elfogtak 501 volt rabot.⁹

Az 1957-től zajló bírósági eljárások a megtorlásnak már egy másik szakaszát jelentik. Kik voltak a vád alá helyezettek, az elítéltek? Mit tudhatunk róluk?

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban a korábbi években folytatott kutatások során eddig 434 – túlnyomórészt a Bács-Kiskun Megyei Bíróságon lefolytatott –, az 1956-os eseményekkel összefüggésben indított pert sikerült felderíteni. A perek összesen mintegy ezer embert érintettek. Tizenkét halálos ítélet született, nyolcat végre is hajtottak, négy ember ellen távollétében hozták meg a leg súlyosabb ítéletet. A megtorlás történetéhez tartozik, hogy decemberben, mikor a kormány ismét statáriumot hirdetett, a kecskeméti bírók nem akarták vállalni a statáriális eljárásokat, mivel ingatagnak látták a Kádár-kormány helyzetét.¹⁰

A '90-es évek második felében az 1956-os Intézet kezdeményezésére fogalmazódott meg a történész és levéltáros szakmában az az igény, hogy a forradalmi események résztvevőiről, illetve a megtorlás áldozatairól készüljön el egy országos szintű személyi adatbázis, amely a későbbiekben lehetőséget ad a mikro- és makroszintű társadalomtörténeti elemzésekre. Sajnos különböző okok miatt ez az országos adatbázis mind a mai napig nem jött létre, ugyanakkor több megyében megtörtént az 1956-os eseményekkel kapcsolatban indított perek személyi „központú” földolgozása. Jelen tanulmányban ennek a munkának az első, és töredékes – azaz 259 per, 691 személyre vonatkozó – összesített adatait, eredményeit, valamint a fültárt adatokban rejlő további elemzési lehetőségeket szeretném ismertetni.

A munka módszertanát illetően a következőket kell előrebocsátanom. Minden vádlottról – a peranyag alapján – készült egy adatlap. Ennek tartalma egységes, de mind

⁷ Hadtörténeti Levéltár 1956-os gyűjtemény, 11/3. ó. e. A Kecskeméti Karhatalom története.

⁸ Kajári Erzsébet: Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23. – december 12., Budapest, 1996, 60. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 13.

⁹ Uo. 61. o.

¹⁰ Nagy Lajos ügyét dr. Magócsi Gézára akarták bízni, aki elfogultság miatt nem vállalta ezt. Így Nagy Lajost is egy Szegedről hívott bíróság ítélte el, a tárgyalások viszont Kecskeméten zajlottak. Szabó Jánost a Fővárosi Bíróság ítélte halálra. A Kecskeméti Megyei Bíróság így összesen öt halálos ítéletet hozott.

az adatlapok kitöltésekor elkövetett pontatlanságok, mind a peranyagok hiányosságai miatt vannak olyan adatsorok, amelyek további pontosításra szorulnak. Erre az egyes adatsorok ismertetésekor külön is föl hívom a figyelmet. A tanulmányban, bár jogilag nem minden összefüggésben szabatos a megfogalmazás, az érintett személyeket „vádlottaknak” nevezem. Az egyes személyekről az adatlap 33 különböző információt tartalmaz. Az érintett személyes adatain túl föltérképezi képzettségét, munkahelyeit, családi, vagyoni és osztályhelyzetét. Információkat nyerhetünk a forradalom alatti tevékenységéről, az életútnak ezt megelőző, a forradalomban való részvételt magyarázó, motiváló tényezőiről (pl. volt-e korábban büntetve és miért, kollektív megtorlás áldozata volt-e, tagja volt-e valamely politikai szervezetnek), illetve az elszenvedett megtorlás különböző módjairól (munkahelyről való eltávolítás, előzetes letartóztatás), és mértékéről (az 1. fokú és 2. fokú ítéletek) is. Az adatlap egyes, összesen 8 különböző pontjának információi az igazságszolgáltatás akkori működését – pl. a letartóztatás ideje, a vádiratban a cselekmény minősítése, a vádirat kelte, az 1. fokú és 2. fokú ítéletek megszületésének ideje, az ítéletek mértéke – jellemzik.

A továbbiakban tehát 691 már összesített lap adatai alapján mutatunk rá néhány – a vádlottak, a vádak és az ítéletek kapcsán kirajzolódó – összefüggésre, elemzési lehetőségre.

A vádlottak nemek szerinti megoszlása: A perbe fogottak túlnyomó többsége, 95%-a férfi, és csupán 5%-a volt nő.

A vádlottak születési hely szerinti megoszlása: A vádlottak meghatározó többsége, 70%-a (486 személy) Bács-Kiskun megyei születésű, mintegy 22 %-a (151 személy) Magyarország más megyéjében, míg 8%-a (52 személy: Belgium 1; Csehszlovákia 11, Jugoszlávia 22; Románia 17; Ukrajna 1) külföldön született. Az 1956-ban nem Magyarországhoz tartozó településen születettek viszonylag magas aránya utal arra a háborút követő migrációs hullámra, amikor a szomszéd országokból magyar nemzetiségű menekültek /áttelepülők százezres nagyságrendű tömege érkezett az anyaországba, de jelzi azt is, hogy a megye érintett volt a szlovák–magyar lakosságcserében. Az csak más megyék adataival való összehasonlításból derülhetne ki, hogy a szomszéd országokban született vádlottak aránya valóban meghaladja-e az országos átlagot.

A vádlottak életkor szerint: A vádlottak közül 1956-ban a legfiatalabbak (8-an) 14 évesek, míg a legöregebb személy 70 éves volt. Túlnyomó többségük (mintegy 55%) a 21–40 éves korcsoportba tartozott, de viszonylag magas (20%) a 41–50 év közöttiek aránya is. Ha a vádlottak korcsoportonkénti arányát összevetjük az adott korcsoportoknak az 1960. évi népszámlálás férfilakossága azonos korcsoportjainak arányaival, úgy megállapíthatjuk, hogy a vádlottak között felülreprezentált a 21–30 és 31–40 éves korosztály. Míg ugyanis a magyarországi férfilakosságon belül a 21–30 évesek aránya 21,9%, a 31–40 évesek aránya pedig 17,5% volt, addig a vádlottak között ennek a korosztálynak az aránya 27,9%, illetve 28,4% volt. Különösen ez utóbbi, a 31–40 éves korosztály felülreprezentáltsága föltűnő a vádlottak között. Ennek több oka is lehetett: egyrészt természetesen jelzi, hogy valószínűleg ez a korosztály játszotta a legaktívabb szerepet a forradalomban, de rámutat arra is, hogy a hatalom a fiatal, aktív korosztályok megfélemlítésére, „betörésére” fokozott hangsúlyt helyezett. A vádlottak 14–20 éves korcsoportjának aránya (14,6%) nagyjából megegyezik az 1960. évi népszámlálás során összeírt férfilakosság azonos korcsoportjának arányával, míg az 51–70 éves korcsoporti összehasonlítás azt jelzi, hogy ez a korosztály számaránya alatt vehetett részt a forradalmi eseményekben, legalábbis a vádemelések arányából ítélve.

A vádlottak iskolai végzettsége: A vádlottak viszonylag nagy része, 8%-a esetében nincs adatunk iskolai végzettségükre vonatkozóan. 1%-a nem végzett semmilyen iskolát. A vádlottak túlnyomó többsége, 60%-uk az elemi, illetve az általános iskola különböző

osztályait végezte el. Viszonylag nagy azonban azoknak az aránya (13%), akik legfeljebb az elemi 1–4. osztályát végezték el. A vádlottak 23%-a kezdte meg valamilyen szakiskolában vagy középiskolában tanulmányait, de közülük csak 4, illetve 14 százalékuk fejezte be a 3., illetve a 4. osztályt. Viszonylag kis hányaduk, mindössze 7%-uk rendelkezett valamilyen főiskolai vagy egyetemi végzettséggel.

Bár ezek az arányok nagyjából megegyeznek az ország összlakossága iskolai végzettségét tükröző adataival, le kell szögeznünk: Bács-Kiskun megye az 1950-es évek közepén a válságban lévő ország fejlettségi szintjéhez képest is jelentős lemaradással küszködött. Magas volt az elvándorlás – 1949 és 1960 között 54 ezer személy hagyta el a megyét, míg 1957-ben, egyetlen év alatt 29 441 fő volt az elvándorlási veszteség –, a képzettség munkaeletét a fejlettebb térségek „szívták fel”.

Megnehezíti az adatlapok iskolai végzettségre vonatkozó adatsorainak elemzését, hogy tapasztalataink szerint a peranyagok maguk is hiányosan és hibásan tartalmazzák ezeket az adatokat, és nem volt egységes fogalomhasználatuk sem. Az 1945 után átalakított magyarországi oktatási rendszer egyes elemei sem tartalmilag, sem fogalmilag nem voltak megfeleltethetők a két világháború közöttivel, ugyanakkor a peranyagok többnyire az új fogalmakat használták. Például a vádlottnak, kora alapján, még biztosan elemibe kellett járnia, de úgy tüntetik fel, mintha az általános iskola 6. osztályát végezte volna el.¹¹

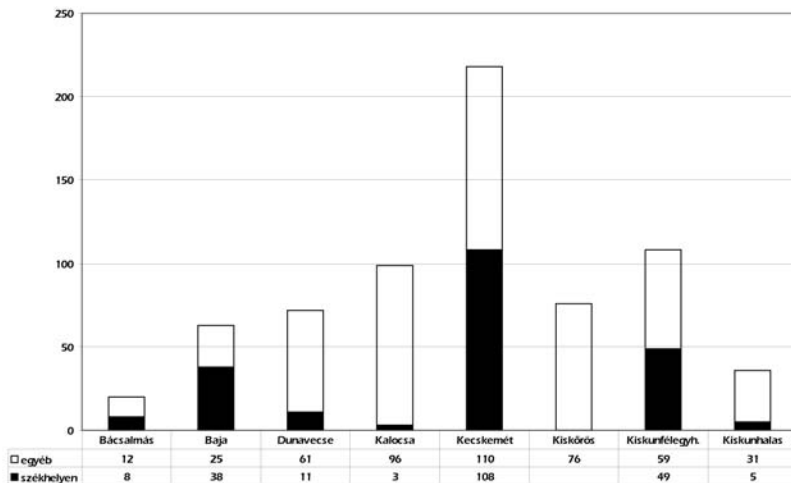
A vádlott és apja foglalkozása: Bács-Kiskun megyében 1956-ban a keresők 70,7%-a dolgozott a mezőgazdaságban, csak 12%-a az iparban, s csupán 3%-a a kereskedelemben. Ugyanakkor, ha összevetjük a vádlott és apja foglalkozását, akkor a foglalkozási struktúra tekintetében jelentős társadalmi mobilizációt figyelhetünk meg. A legkézenfekvőbb szempont, hogy mi volt az aránya a földműveseknek és egyéb foglalkozásúaknak az apák és a fiúk, azaz a vádlottak esetében. Míg az apák túlnyomó többsége, 57%-a (394 fő) földműves foglalkozású volt, addig ez a vádlottak esetében 36%-ra (251 fő) csökkent. A teljes adatállomány földolgozását követően – az árnyaltabb és részletesebb elemzés megvalósítása érdekében –, el kell végezni a foglalkozási struktúra további bontását is. Azaz: a földművesek csoportját a birtoknagyság szerint tovább lehet differenciálni, mint ahogyan a más foglalkozásúak esetében is el lehet készíteni a további bontást.

Az elkövetés helye: A következő szempontunk a vádlottak számának összehasonlítása volt az elkövetés helye szerint. A diagram egyrészt abszolút értékben mutatja az egyes járásokhoz kapcsolódóan a vádlottak számát, másrészt azt, hogy mi volt a vádlottak aránya a tetteket a járási székhelyen, illetve a többi településen elkövetők között. Bár az események kronológiája egyértelműen bizonyítja, hogy a járási székhelyeknek, városoknak volt szervező, irányító szerepe az adott térségben, ezt azonban – mint ahogyan ez a diagram is jelzi – a vádlottak közötti arány nem tükrözi. Egyedül a bajai járás adatai tükrözik, hogy lényegesen magasabb a Baján elkövetett tettekért megvádoltak száma, mint a járás más településein elkövetett cselekményekért megvádoltaké. Kecskemét és Kiskunfélegyháza esetében figyelhető meg a legkiegyensúlyozottabb arány a járási székhelyen elkövetett tettekért perbefogottak és a járás más településein elkövetett tettekért megvádoltak között. A többi járás esetében mindenütt magasabb a más településeken elkövetett forradalmi cselekményekért megvádoltak aránya. El kell ismernem, hogy ebben az esetben is hozhat arányeltolódást az adatállomány teljes földolgozása, ugyanakkor nem gondolom, hogy ezt a trendet meg is változtatja. Azaz: úgy gondolom, hogy ezek az adatok jelzik azt, hogy a városok és járási székhelyek bár rendelkeztek koordináló, irányító szereppel, de nem koncentrálták oda az események, minden település társadalmá-

¹¹ A teljes adatállomány földolgozásakor előbb el kell végezni a fogalmi egységesítést és a megfeleltetést, hogy az adatok összevethetők legyenek.

végrehajtotta a maga forradalmát. Éppen ezért a megtorlás során a pozícióit megszilárdítani igyekvő kommunista hatalom már csak a megfélemlítés okán is törekedett arra, hogy minden településen legyen felelősségre vonás. A települések nagysága szerinti összevetés további szempontja lehetne e kérdés vizsgálatának.

1. ábra: A vádlottak száma az elkövetés helye szerint

A leggyakoribb vádpontok: Az adatlapokon összesen 62-féle vádpont szerepelt. 63 esetben nincs adatunk a vádra vonatkozóan. A vádlottak túlnyomó többségét egy vagy két vádponttal illették. Egy vádpont 429 esetben, két vádpont pedig 156 esetben fordult elő. A három, négy, öt, hat, és nyolc vádpontot tartalmazó esetek száma elenyésző, összesen 44.

A vádiratokban összesen 10 vádpont szerepel 10-nél több alkalommal.

1. táblázat: Az egyes vádpontok előfordulásának száma

Megnevezés	Előfordulás
népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétel (BHÖ1/2) ¹²	327
államrend elleni tetteleges izgatás (BHÖ2/b)	137
társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett rongálás (1950.24. tvr.3.§)	113
tetteleges izgatás (BHÖ2/c)	73
a népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés (BHÖ1/1)	45
dologrongálás, ingó vagyron rongálása (BHÖ474)	28
szándékos emberölés és kísérlete (BHÖ351)	22
személyes szabadság megsértésének büntette (BHÖ379/1)	15
gyilkosság, gyilkossági kísérlet (BHÖ349)	14
rablás (BHÖ433)	11

¹² BHÖ = Büntetőjogszabályok Hivatalos Összeállítása. Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása.

Érdemes megjegyezni, hogy az olyan köztörvényes bűncselekmények, mint például a fosztogatás (BHÖ427/c), vagy a lopás (BHÖ431/1), mindössze 10–10 alkalommal szerepelnek a 938 vádpont között, a részesedésük tehát egy-egy százalék.

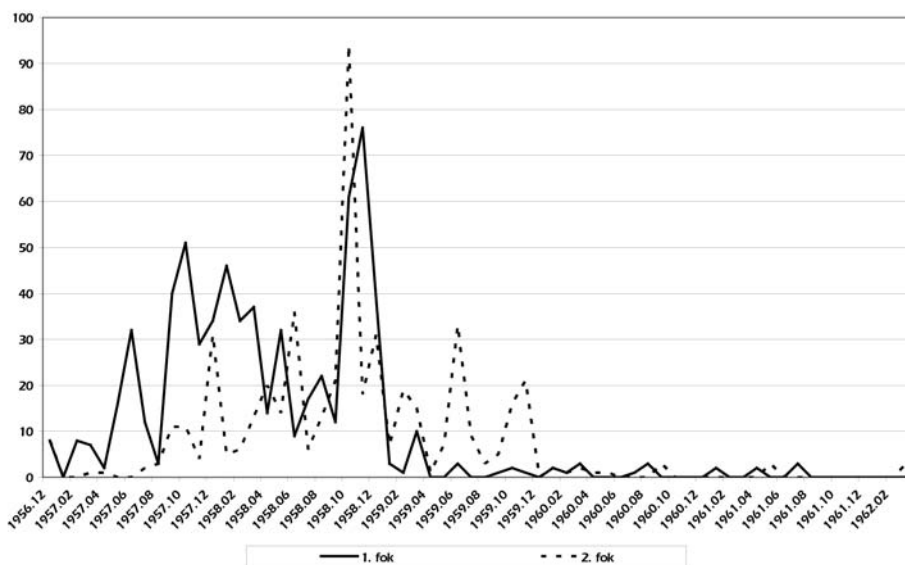
A bűncselekmény nyilvános feldicsérésével elkövetett izgatás (BHÖ29/1) vádja 1, a lealacsonyító kifejezéssel elkövetett izgatás (BHÖ7/1) vádja pedig 2 vádiratban szerepel. Ezen vádiratok mindegyikének esetében ez volt a vádlott elleni egyetlen vádpont.

Az egyes vádpontoknak az összes (938) vádponthez viszonyított arányát vizsgálva, két dologra hívnám föl a figyelmet. Egyrészt az előforduló vádpontok közül csupán 7, amely eléri a 2%-os előfordulási arányt, a többi 55-féle vádpont előfordulási gyakorisága a vádpontok kombinációiban 2% alatti. Másrészt szembeötlő az is, hogy a 4, kifejezetten politikai vádpont – BHÖ1/1: népi demokratikus államrend elleni szervezkedés vezetése; BHÖ1/2: népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel; BHÖ2/b: államrend elleni tetteges izgatás; BHÖ2/c: tetteges izgatás – alkotja az összes vádpont 63–64%-át. Az államrend elleni szervezkedés vezetése 45 esetben, az államrend elleni szervezkedésben való részvétel 327 esetben, az államrend elleni izgatás 137 esetben, a tetteges izgatás 73 esetben fordult elő.

A vádpontok összességéből nem politikai vádpont volt 350, a vádpontok 37%-a. A politikai vádpontok összesen 588 esetben fordultak elő, de 388 esetben – a vádpontok 42%-ában – csak egyetlen vádpontként szerepelt, 153 esetben pedig a két vádpont közül ez volt az egyik.

Az első és másodfokú ítéletek időpontjai: A feldolgozott perek közül a legkorábbiiban 1956. december 16-án hoztak ítéletet (Kb. Rögt. 1/1956). A legkésőbbi per ítélethirdetése 1961. július 8-án volt. A legkorábbi másodfokú ítélethirdetés 1956. december 20-án volt, mindössze négy nappal az elsőfokú ítélet kihirdetése után. A legkésőbbi feldolgozott per másodfokú ítéletét 1962. március 13-án hirdették ki.

2. ábra: Az első- és másodfokú ítéletek száma hónaponként

A grafikonon jól látszik, hogy az ítélethozatalra nem egyenletesen, nem folyamatosan növekvő vagy csökkenő módon került sor. Mind az első, mind a másodfokú ítéletek száma 1958 nyarán megugrik, majd némi fáziseltolódással az év végére, illetve 1959 elejére megint meredeken zuhan. További kutatást igényelne, hogy a bíróságok munkájába való közvetlen politikai beavatkozások korrelációt mutatnak-e az ítélethozatal időpontjával és a büntetések mértékével. Annyi azonban a fentiek alapján is megállapítható, hogy az ítélethozatalban megfigyelhető a kampányszerűség, ami szoros összefüggést mutat a hatalom pozícióinak megerősödésével, illetve a restauráció fázisaival.

Az első fokú ítéletek mértéke: Az első és a másodfokú ítéletek összehasonlítását nem tudtuk elvégezni, mert az adatlapok sok esetben pontatlanul, illetve statisztikai összesítésre alkalmatlan módon tartalmazzák a másodfokú ítéletek mértékét. Így csak az első fokú ítéletekről rendelkezünk összesített információkkal. A vádlottak háromnegyed része viszonylag rövid idejű börtönbüntetést kapott. 29%-ukat 1 évig, 35%-ukat egy és két év közötti időtartamú börtönbüntetésre ítélték. A vádlottak 4%-át igen hosszú, 10–15 év közötti, 5%-át pedig 6–9 év közötti börtönbüntetésre ítélték. A másodfokú ítéletek adatai nélkül nem állapítható meg – holott fontos lenne –, hogy az első fokú ítéleteket milyen arányban hagyták jóvá, milyen arányban súlyosbították, illetve enyhítették, akár úgy is, hogy a kiszabott börtönbüntetést felfüggesztett börtönbüntetésre változtatták. Fontos lenne még a mellékbüntetések köréről is képet kapnunk, hisz a vagyonekobzások különböző mértéke, a lakhelyelhagyási tilalom, vagy a közügyektől való eltiltás időtartama, hosszú időre meghatározta ezeknek az embereknek az életét.

A forradalom leverését követően a szovjet tankok szerepét a bíróságok és az ügyészségek vették át. A bíróságok – az ismét reaktivált népbíróságokkal és katonai bíróságokkal karöltve – tömeges, az első időszakban a kor jogrendje szerint is törvénytelen eljárásai, tízezrek szigorú büntetéssel sújtó ítéletei, és tízezrek ítélet nélküli újabb internálása az egész magyar társadalom elrettentését, megfélemlítését szolgálták.

Az 1956-os forradalomban és szabadságharcban résztvevők társadalmi státusáról, motivációjáról, büntetésük mértékéről egzakt és összehasonlítható módon mind ez ideig azonban keveset tudunk. Fontos lenne tehát – s ezt a feldolgozott peranyagok hiányosságai és pontatlanságai ellenére is tükrözik, hogy megvalósuljon egy országos személyi adatbázis, amely az egy-egy megyére, régióra vonatkozó értékes megállapítások mellett, lehetővé tenne társadalomtörténeti makro- és mikroszintű elemzéseket, illetve segítségével területi összehasonlításra is sor kerülhetne. Ezért volt számunkra fontos, hogy a rendelkezésre álló források alapján – illetve a feldolgozottság jelen állapotában – Bács-Kiskun megye példáján néhány fontosnak ítélt összefüggésre, elemzési szempontra rávilágítsunk. További kutatásokat igényelne a megtorlás más fázisainak és módjainak elemzése is. Hiszen a megvádoltak megbélyegzése büntetésük letöltését követően az esetek nagy részében nem ért véget. A hatalom nem felejtett, és nem bocsátott meg. A megtorlás személyre szólt és nem maradt abba. Eszközeiben módosult – rendőri felügyelet, munkahelyi elbocsátások, a szabad munkaválasztás korlátozása –, de nyomása nem engedett.¹³

Orbán Nándornak – akit tíz évi börtönbüntetésre ítélték, mert a nagykanizsai nemzetőrség parancsnoka volt – a fia így emlékezik erre az időszakra: „Gyalázatos időszak volt, és nyilvánvaló volt, hogy apám nehezen élte meg azt a kiszolgáltatottságot. Bármibe akart fogni, semmi sem ment. ... Az ő történetének a vége a legrosszabb, rosszabb, mint a börtön. Ő egy ambiciózus ember volt, nagy vágyakkal és tervekkel. Tehetsége is volt

¹³ Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 344.

hozzá, és volt referencia is, olimpiai ötödik helyezés. Neki volt mihez mérnie az életét, hogy mi mindent tehetett volna. Ha 1956 történetét igazán földolgozzák, akkor abból az egyik legszomorúbb fejezet ez a soha nem nevesített, de ténylegesen létező, elhúzódozó és halálig tartó megtorlás. Amiben nem volt helye se fellebbezésnek, se elévülésnek. Ami személyeket érintett, és a környezetüket érintette, és a legpitiánerebb, a legegyszerűbb hivatalnoki technológia szerint zajlott. Számomra apám egész iratanyagából, ...a legmegrázóbb papír egy kis cetli. Hat sor, ami arról szól, hogy a társadalmi veszélyessége változatlanul fennáll, és az aktáját ilyen és ilyen dossziészámon nyitva tartjuk. Valamilyen hivatali abrakadabra 1963 júniusában. Ha akkor valaki nem ezt írja arra a papírra, akkor belőle lett volna valaki. Élt volna.”¹⁴

A szabadságért, a függetlenségért, az önrendelkezés jogáért síkra szálló magyar társadalomnak nagy árat kellett fizetnie. Nemcsak az évekre bebörtönzött, meghurcolt, társadalom alatti létre kárhoztatottak révén, de a „gulyás kommunizmusért” és a „legvidámabb barakkért” megfizetett öncsalás révén is.

---

¹⁴ Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 343–344.